

הנחמה החמישית – רוני עקרה לא ילדה

רְנִי עֲקֶרָה לֹא יָלְדָה פְּצָחִי רָנָה וְצִהְלִי לֹא־חֶלֶה בְּיָרְבִּים בְּנֵי־שׁוּמְמָה מִבְּנֵי בְּעוֹלָה אָמַר ה': הֲרִחִיבִי מְקוֹם אֶהְלֶךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַי וְטוֹ אֶל־תַּחֲשָׁכִי הָאֲרִיכִי מִיַּתְרִיךְ וַיִּתְּנִיךְ חֲזָקִי: כִּי־יָמִין וּשְׂמָאוֹל תִּפְרָצִי וְזָרַעַךְ גּוֹיִם יִירָשׁ וְעָרִים נִשְׁמוֹת יוֹשִׁיבוּ: אֶל־תִּירָאִי כִּי־לֹא תִבּוֹשִׁי וְאֶל־תִּכְלָמִי כִּי לֹא תִחְפִּירִי כִּי בִשָּׁת עֲלֹמִיךָ תִּשְׁכַּחִי וְחֶרֶפְתָּ אֲלֻמְנוֹתֶיךָ לֹא תִזְכָּרִיעוּד: כִּי בַעֲלֶיךָ עֲשִׂיךָ ה' צָבָאוֹת שְׁמוֹ וְגִלְגָּל קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל אֱלֹהֵי כָל־הָאָרֶץ יִקְרָא (ישעיהו נד א-ה).¹

פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ רוני עקרה – הרי נא עקורה

א"ר ראובן: רוני עקרה (ישעיה נד א) - הרי נא עקרה. א"ר מאיר: עקרה - עקורה. אומה שעקרוה אומות העולם, הדא הוא דכתיב: "זכור ה' לבני אדם את יום ירושלם האומרים ערו עד היסוד בה" (תהלים קלז ז). ר' אבא בר כהנא אמר: פגרו פגרו (הרסו, הרסו), כמה דאת אומר: "חמות בָּבֶל הִרְחֲבָה עֲרָעָר תִּתְעַרְעֶר" (ירמיה נא נח).²

פסיקתא דרב כהנא פיסקא כ רוני עקרה – שבע העקרות

"מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה" (תהלים קיג ט). שבע עקרות הן: שרה, רבקה, רחל, ולאה ואשתו של מנוח וחנה וציון. "מושיבי עקרת הבית" - זו אימינו שרה: "ותהי שרי עקרה" (בראשית יא ל), "אם הבנים שמחה" - "הניקה בנים שרה" (בראשית כא ז). "מושיבי עקרת הבית" - זו רבקה: "כי עקרה היא" (בראשית כה כא), "אם הבנים שמחה" - "ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו" (שם). "מושיבי עקרת הבית" - זו לאה: "וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה" (בראשית כט לא), מיכן שהיתה לאה עקרה. "אם הבנים שמחה" - "כי ילדתי לו ששה בנים" (בראשית ל כ). "מושיבי עקרת הבית" - זו רחל: "ורחל עקרה" (בראשית כט לא),³ "אם הבנים שמחה" - "בני רחל יוסף ובנימן"....⁴

"מושיבי עקרת הבית" - זו ציון: "רוני עקרה לא ילדה", "אם הבנים שמחה" - "ואמרת בלבבך מי ילדלי את" אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם" (ישעיה מט כא).⁵

¹ "דרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר", אומרים בעלי התוספות במסכת מגילה לא ע"ב, "ולפיכך מקדימין עניה סוערה קודם רוני עקרה", למרות שסדרן במקרא הוא הפוך. אלא שגם כאן לא מכסים דברי הנחמה את מנת הייסורים שקדמה להם, את העקרה והשוממה, את בושות העלומים וחרפת האלמנות. האמנם "ימחקו אלה מלב, יישכחו כליל ולא ייזכרו עוד? האם יכולה נחמה גדולה ככל שתהיה להשיכח את מנת כוס התרעלה? העניה עדיין היא סוערה. ומי "כדורות הלל" של הדרשן יודע על מה מדובר.

² **מדרש פסיקתא דרב כהנא**, בדומה לאחיו **מדרש פסיקתא רבתי** (ראו הסבר מלא על שני מדרשים אלה בספר מבוא למדרשים), מקדיש פיסקא מיוחדת לכל אחת משבע פרשות הנחמה (כמו גם לפרשות התוכחה ולשאר "שבתות המצוינות"), אבל בדרשותיו הוא אינו מסתפק בנחמות וישועות גרידא, אלא "עושה את החשבון". הנחמות במדרשים אלה משלבים לא מעט דרשות חורבן ושבר ואינם מתעלמים "ממה שהיה". אפילו את פשט הפסוק מוכן הדרשן ר' ראובן, שאינו מהדרשנים הידועים והבולטים, לכופף מעט; ולהזכיר לנו את השבר ואת העקירה, לפני שנגלוש לרינת העקרה, לפני שנשמח ליציאתה מהחורבן והעקרות לתקומה ולפריון. רוני איננה רינה, אלא הרי נא - הנה היא העקרה שעקרה אומות העולם. העונש הבסיסי שעם ישראל קיבל הוא מהקב"ה, אבל אומות העולם באו בחזונו ובשמחה להתגולל על ירושלים ולחגוג את תבוסתה. ראו בהקשר זה את תיאור הגויים הנכנסים לעיר ולמקדש, בתחילת הפיסקא הקודמת בפסיקתא דרב כהנא אנכי אנכי הוא מנחמכם (וכן הוא במדרשים רבים על הפסוקים באיכה פרק א: "כל רעיה בגדו בה", "היו צריה לראש" וכן: "כִּי־רָאָתָה גוֹיִם בָּאוּ מִקֶּדְשָׁה"). יש לעם ישראל שני חשבונות בעקבות החורבן (ואולי שלושה): האחד פנימי בינו לבין עצמו ובינו לקב"ה, והשני עם אומות העולם, בעיקר עם השכנים הקרובים. כך או כך, אחרי שבחר שלא להתעלם מהחורבן, יכול הדרשן להמשיך לדרשות הנחמה.

³ מאותו פסוק: "וַיֵּרָא ה' כִּי־שְׁנוּאָה לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וַרְחֵל עֲקֶרָה" לומד הדרשן ששתי האחיות היו תחילה עקרות. ראו דברינו **רחל ולאה אחיות** וכן **יעקב ורחל - השבר הגדול**, בפרשת ויצא.

⁴ ברשות הקוראים דלגנו על אשתו של מנוח (מיוודעתנו הצללפוניות), במדבר רבה י ה) ועל חנה. ואת חנה עוד נשמע להלן.

⁵ לציון יציאתה של ציון מהשוממות והעקרות בוחר הדרשן דווקא פסוק מהפסטר הנחמה השנייה: "ותאמר ציון עזבני ה' ולא מסתפק בפרק הנחמה שלנו. ללמדך שהדרשות על סדר הנחמות (כדברי בעלי התוספות לעיל ודרשת אבודרהם על כל שבע הנחמות שכבר הבאנו הרבה פעמים) אינן עיקר ובוודאי לא יגבילו את כוחו של הדרשן. כל נבואת נחמה וכוחה שלה. מה שחשוב במדרש זה הוא החיבור בין הפרט והכלל. אולי רק מתוך העקרות של הפרט וכמיהת האם הארוכה כאשר אלה הופכים לפריון ושמחה, אפשר להבין את העקרות והכמיהה הארוכה של עם שנעקר מארצו כאשר אלה הופכים לשמחה של פדות וגאולה ושיבה לארץ. ראו דבריה הנמלצים של חנה על הראייה הכפולה: "ראה תראה", כיצד היא משלבת את צרת היחיד עם צרת האומה: "ותדר נדר ותאמר אם ראה תראה - אני עקרה וציון עקרה, שנאמר: רוני עקרה לא ילדה. אם ראה לי, תראה אף לציון. וזכרתני - לי, ולא תשכח את אמתך - לציון" (אגדת בראשית (בבלי) פרק נג ג). על ייחודה ונועזותה של **תפילת חנה** כבר הרחבנו בראש השנה וחזרנו בדברינו **הטיחו דברים כלפי מעלה** בפרשת שלח לך. (תפילת חנה היא גם אחד המקורות, האסמכתאות, **לתפילת שמונה עשרה**, כפי שהבאנו בדברינו בפרשת פקודי). כך או כך, ראו גם מדרש שמואל (בבלי) פרשה ו שבדומה לפסיקתא דרב כהנא לעיל, מונה גם הוא את שבע העקרות, אלא שהוא פותח בחנה, כמתבקש ממדרש על ספר שמואל, עובר דרך כל שש הנשים העקרות, עד שהוא מגיע לציון. וחוזר וחותר בחנה שהיא עיקר דרשתו.

פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא לב ענייה סוערה – יש מתוך האין

דבר אחר: "ענייה סוערה לא נוחמה" (ישעיהו נד יא).⁶ אמר רבי לוי: בכל מקום שהוא אומר: אין לה – יש לה. כתב: "ציון היא דורש אין לה" (ירמיה ל יז) – הוי לה, דכתיב: "ובא לציון גואל" (ישעיה נט כ).⁷ "ותהי שרי עקרה אין לה ולד" (בראשית יא ל) – הוי לה: "ותהר ותלד שרה לאברהם בן" (בראשית כא ב). וכן: "ויהי לפנינה ילדים ולחנה אין ילדים" (שמואל א ב) – הוי לה: "ותהר ותלד שלושה בנים" (שם שם ב כא). וכן: "רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה" (ישעיה נד א) – הוי לה, שנאמר: "ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה" (ישעיהו מט כא).⁸

מסכת ברכות דף י עמוד א – כעסה של ברוריה

אמר לה ההוא מינא לברוריא: כתיב: רני עקרה לא ילדה, משום דלא ילדה – רני! אמרה ליה: שטיא! שפיל לסיפיה דקרא,⁹ דכתיב: "כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'"; אלא מאי עקרה לא ילדה – רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כוותיכין.¹⁰

פסיקתא דרב כהנא המשך שם – בשבח השוממה

"כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'" (ישעיה נד א). א"ר אבא בר כהנא: כתיב: "ומדברך נאווה" (שיר השירים ד ג), אפילו נוח עשוי מדבר, חייבין על מחיצתו והוא חרב, כשם שחייבין על מחיצתו והוא בנוי.¹¹ א"ר לוי: בבנינה העמידה לי רשעים, כגון: אחז, מנשה, אמון. בחורבנה העמידה לי צדיקים, כגון דניאל וחבורתו, מרדכי וחבורתו, עזרא וחבורתו. ר' אחא בשם ר' יוחנן: הרבה צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה בבנינה.¹²

⁶ יש לשים לב לקרבה של הפטרת "ענייה סוערה" בשבת פרשת ראה עם הפטרת השבת: "רני עקרה לא ילדה". במקום שבו פוסקת הפטרת רני עקרה (ישעיהו נד י), מתחילה הפטרת פרשת ראה: ענייה סוערה (ישעיהו נד יא) – שאנו כאמור קוראים אותן שלא עפ"י הסדר שבמקרא. וסמיכות זו נראה בפירוט להלן.

⁷ נראה שכוונת הדרשה היא שמתוך הדגש שכעת אין לה, אנו מבינים שבעתיד יהיה לה. כך מצאנו בפירוש תורה תמימה על מגילת איכה, פרק א הערה מט. ופירוש החיד"א על איכה (חומת אנך) מציג: מכל אוהביה – אין לה, אבל מהקב"ה – יש לה. ויש להניח שהם לקחו זאת מהמדרש לעיל.

⁸ וכן הוא בבראשית רבה לח יד על עקרות שרה בסוף פרשת נח. מדרש זה ממשיך את הקו של המדרש הקודם, אבל לא כ"כ מתוך דרשות הפסוקים, כמו, כך נראה, מתוך אמונה פנימית חזקה שהאין מביא לש, העקרות מביאה לפריה, החסר למלאות, ההיעדר והחסר להימצאות, השלילה לחיוב, הצער לשמחה וכו'. הפסוקים הם רק עדות לאמונה פנימית זו והוכחה שהיא ניתנת להגשמה. ראו דברי מדרש תהלים (בובר) מזמור כב: "שנו רבותינו: מתוך כעס רצון, מתוך אפילה אורה, מתוך רוגז רחמים, מתוך צרה רווחה, מתוך ריחוק קירוב, מתוך נפילה קימה". וגם שם הוא מביא פסוק לכל אחד מהם. וכפי שדרשנים רבים אוהבים לעודד בשעת צרה בדברי הנביא ירמיהו פרק ל פסוק ז: "וְעֵת־צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב וּמִמָּנָה יִנָּשֵׁא", כשהם מדגישים את המילה וּמִמָּנָה.

⁹ רד לסופו של הפסוק, קרא את הפסוק עד סופו.

¹⁰ ובשיר השירים רבה פרשה א (סימן ג בהוצאת וילנא, סימן לז בהוצאת דונסקי) מובאת אמרה זו בשם רבי ראובן, שכבר ראינו אותו במדרש הפותח: "הא רנה? עקרותא היא! אלא, רני עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם". ברוריה, אשתו של ר' מאיר ובתו של ר' חנניה בן תרדיון, הייתה אישה יוצאת דופן לא רק במידותיה ובאישיותה, אלא גם בידיעותיה בתורה, עד שבמספר מקומות קבעו חכמים הלכה כמותה (ראו אישים בשטיינזלץ על הדף שם בברכות). בחייה, פקדו אותה אסונות רבים, כולל הסיפור הקשה על מות שני בניה (מדרש משלי בובר לא י). בקטע קודם שם בתלמוד היא מגלה גדלות נפש בעת שר' מאיר בעלה ביקש להתפלל על שכנים בריונים שהציקו להם מאד, שימותו, אבל היא מגנה עליהם ומפצירה בו שיתפלל עליהם שיחזרו בתשובה: "אמרה ליה ברוריא דביתהו: מאי דעתך? – משום דכתיב: יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים? חטאים כתיב!", וגם שם היא משתמשת בביטוי "שפיל לסיפיה דקרא". אך כאן, מתעמתת ברוריה עם מין, מן הסתם נוצרי (יהודי). כאן לא מדובר באויבים מבחוץ המלגלים על רינת העקרה, על: "פִּצְחִי רְנָה וְצָהֲלִי לֹא־חֶלֶה", אלא אויבים מבית (שעליהם תקנו את ברכת המינים) וברוריה מאבדת את סבלנותה ומזהה הטוב. היא לא מסתפקת בתשובתה הראשונה הפשוטה: לך לסוף הפסוק ("שפיל לסיפיה דקרא") וקרא אותו במלואו, אלא עונה בתקיפות למין שאולי לעתים טוב שכנסת ישראל לא תוליד בנים שכמותך שסופם גיהנום. מדוע כעסה כאן ברוריה? מה בשאלת המין, שלכאורה כבר ענינו עליה לעיל, והיא עצמה עונה עליה ברוח זו, הכעיס אותה? האם זו הבטחת נחמת הנביאים שהדור שלה (ואחרים) כה ייחל לו והיא מתמהמהת לבוא ובינתיים פרחת המינות? ראו דברינו [איה נבואות הטובה](#) בתשעה באב.

¹¹ הכוונה, כך מפרשים פרשני המדרש, לבית המקדש, המכונה "נוה" ("נוה קדש") שגם בחורבנו חייבים בכבוד מקומו. ראו רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ז הלכה ז: "אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו, חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבנינו. לא יכנס אלא למקום שמותר להיכנס לשם, ולא ישב בעזרה, ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח, שנאמר: את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו – מה שמירת שבת לעולם, אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד".

¹² הרי לנו תשובה ממקום אחר לגמרי ולוואי ויכולנו להשיח מדרש זה לפני ברוריה, ולסייע לה בתשובה נאה לאותו המין. אכן, "רבים בני שוממה מבני בעולה", כאן ועכשיו, באותם ימים שלאחר החורבן, של שיקום בתוך ההריסות ועוד לפני שבן דוד בא. מאסון החורבן צמחה תורה בישראל! ורק צריכים אנו לבקש רשות מהדרשן להוסיף את רבן יוחנן בן זכאי שאמר לאספסינוס: "תן לי יבנה וחכמיה" וכל דור התנאים והחכמים המופלא שקם אחרי החורבן. זאת היא רינת העקרה וצהלת "לא חלה"! עזרא וחבורתו, דניאל וחבורתו אחרי חורבן בית ראשון, ואנו נוסיף את יבנה וחכמיה אחרי חורבן בית שני, אושא אחרי מרד בר כוכבא ועוד. הסיבה שהדרשן איננו מונה כאן את חכמי בית שני (שמן הסתם הכיר היטב), איננה הצטנעות, אלא משום שהוא דורש את פסוקי ישעיהו שניבא בבית ראשון. ראו מקבילה למדרש זה בשיר השירים רבה פרשה ד על הפסוק: "כְּחוֹט הַשָּׁנִי שֶׁתִּתֵּן וּמִדְבַּרְךָ נֶאֱמָה כְּפֶלַח הָרְמוֹן רִקְתָּךְ מִפְּעֵד לְצִמְתָּךְ" (שיר השירים ד ג), שמפליג בערך התפילה "רחישת פִּיךְ חביבה עלי כחות השני של זהורית", "ונשלמה

מרדכי מגילה פרק בני העיר רמז תתלא – שבת חתן בשבועות הנחמה

... וחתן הבא בשבת רני עקרה יפטיר שוש אשיש ובשבת של עניה סוערה יתחיל רני עקרה.¹³ ואם בא חתן בשבת של עניה סוערה יפטיר שוש אשיש, שכבר אמר עניה סוערה בהפטרות של רני עקרה.¹⁴

שו"ת צמח צדק (הקדמון) סימן קכו – הקשר למבול ולנח

כי באמת הפטרת רני עקרה היא עד סוף עניה סוערה וכן היא סדורה לפרשת נח ... וממילא הוא אם אין קורין בעניה סוערה לפרשת ראה, שצריכים לקרות הפטרת רני עקרה לפרשת כי תצא כולה עד גמירא כאשר היא סדורה לפרשת נח עד אחר עניה סוערה.¹⁵

בראשית רבה פרשה ה סימן ז – הרחיבי מקום אוהלך

בנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא בתוך כלי ריקן, שמא כלי מלא בתוך כלי מלא? כל העולם כולו מים במים ואתה אומר: "יקוו המים אל מקום אחד?" אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה. כיוצא בו: "ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע" (במדבר כ ו) – אמר רבי חנינא: כמלוא פי כברה קטנה היתה בה, וכל ישראל עומדין בה? אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה ...¹⁶

ואף בירושלים, דתן: "עומדים צפופים ומשתחוים ורוחים" (מסכת אבות פרק ה משנה ה).¹⁷ רבי שמואל ברבי חנא בשם רבי אחא אמר: ארבע אמות לכל אחד, ואמה מכל צד, כדי שלא יהא אדם שומע תפילתו של חברו. ואף לעתיד לבוא כן, שנאמר: "בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים" (ירמיה ג יז). רבי יוחנן עלה לשאול בשלומי של ר' חנינא, מצאו יושב ודורש בפסוק זה: "בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים". אמר לו: רבי, וכי מחזקת היא? אמר לו: הקב"ה אמר לה: האריכי, הרחיבי, קבלי

פרים שפתינו, מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח? – שפתינו". וכפלה הרימון רקתך זה לימוד התורה שפרח בדור שאחר החורבן: "הריקן שבסנהדרין רצוף תורה כרמון הזה, ואין צריך לומר מבעד לצמתך, על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה ועוסקין בדברי תורה". הנה העקרה שחזרה ללדת ולפרוח! אולי זו התשובה הטובה לקנטרנות המין וזה מהמדרשים הבולטים בזכות הדורות שלאחר החורבן. ראו דברינו **חדשים גם ישנים** בשיר השירים.

¹³ להני עקרה יש קשר מיוחד עם שוש אשיש, שהיא הפטרת שבת חתן וגם הברכה השביעית בשבע ברכות וגם הפטרת הנחמה השביעית. ראו מהרש"א חידושי אגדות בגמרא כתובות ח ע"א (הדנה שם בברכת חתנים): "ברכת שוש תשיש ותגל עקרה וכו'. על שם הכתוב רני עקרה לא ילדה וגו' כי רבים בני שוממה וגו' ... והיינו שמשמח ציון שהיא שוממה בקבוץ בניה אז לתוכה".

¹⁴ יש דיון ארוך בספרי הראשונים לגבי דחייה וקדימויות של הפטרות (כגון שאנחנו מכירים, ששבת ראש חודש, ומחר חודש, וחנוכה, וארבע הפרשות שלפני פסח דוחים את ההפטרות הרגילה של הפרשה). כאן הדיון הוא מה עושים אם נפלה שבת חתן באחת משבע הפטרות הנחמה. בפרט, שבשבת חתן נהגו לקרוא "שוש אשיש בה" שהיא הפטרת הנחמה השביעית (וגם הברכה השביעית בשבע ברכות, כאמור), וכל שצריך הוא לשנות את סדר הפטרות הנחמה, שסדרן איננו נזכר בתלמוד להלכה רק מצוי בפסיקתא דרב כהנא הפתרון שמוצע כאן הוא שבמקרים בהם שבת חתן נופלת בפרשת כי תצא בה קוראים בד"כ רוני עקרה, יתחילו בשבת ראה בה קוראים בד"כ את עניה סוערה, לקרוא בישיעהו נד את רני עקרה ופשוט ימשיכו הלאה לעניה סוערה (ראו הערה 6 לעיל). כך תתפנה הפטרת כי תצא לחתן "שוש אשיש". ואם שבת חתן נפלה בפרשת ראה יקראו בה את "שוש אשיש" ובשבת כי תצא, ימשיכו מרוני עקרה לעניה סוערה (ככה הבנו בדבריו, למרות שלא כך משתמע מהמשפט האחרון בדבריו לעיל). ומה עם פרשות הנחמה האחרות?

¹⁵ שו"ת צמח צדק חזור, בקטע זה, על מה שכבר ראינו לעיל במרדכי, אבל גם עונה לשאלה הנ"ל, מרחיב ומפרט כיצד לנהוג בכל אחת משבתות הנחמה אם נפלה בהם שבת חתן, או לא קראו בהן מכל סיבה אחרת. למשל, "אי לא קראו הפטרת ותאמר ציון בשבת הקבוע לה שהיא לפרשת עקב, יש לה תשלומין לקרותה בפרשת שופטים הפטרה אנכי אנכי ... וכן נמי הפטרה אנכי אנכי, אי לא קראוה בשבת הקבוע לה שהיא לפרשת שופטים, יש לה תשלומין לשבת הבאה עם רני עקרה שהיא לפרשת כי תצא ... והפטרה קומי אורי שהיא לפרשת כי תבא, יש לה תשלומין בהפטרות שוש אשיש שהיא לפרשת נצבים ... אף על פי שיש בין שתי הפטרות הללו איזה פסוקים שאין רגילין לקרותן, מכל מקום שפיר דמי לקרות גם אותן שבינתיים כיון דכולן דנחמתא הן". גם אם לא התקיים הכלל שראינו בהערה 1 שהנחמות הולכות ומשתבחות. אבל עיקר הסיבה שהבאנו את דברי צמח צדק הוא האזכור שהחבור של רני עקרה עם עניה סוערה (פרק נד בישיעהו) קיים כבר בסדר הפטרות של האשכנזים בפרשה אחרת, והיא, הפטרת פרשת נח. (ויש עוד הפטרה אחת לפחות שנקראת בשני מועדים שונים בלוח השנה, מצאו אותה! רמז: מנורה). מאיפה קפצה לנו פרשת נח? בשל הפסוק: "כִּי־מִי נָח זֶאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבְרֵי מִינִי עוֹד עַל־הָאָרֶץ כִּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקֶּצֶף עֲלֶיךָ וּמִגֶּעַר בָּךְ". נראה לנו שהקשר יכול להיות גם בפסוק הפותח, בעקרה שחוזרת לרינה. וכפי שכתבנו בהערה 8 לעיל: האין מביא ליש, העקרות לפריון, החסר לתרץ את וההרס במבול לחידוש פני האדמה וכו'. ומדרש תהלים שם: "מתוך כעס רצון, מתוך אפילה אורה ... מתוך צרה רווחה ... מתוך נפילה קימה". מה שהיה נכון לבריאה כולה בפרשת נח, חיים מחודשים לאחר החורבן, יהיה נכון לעם ישראל בנחמתו. ואולי אז גם כל העולם יתחדש.

¹⁶ והמדרש ממשיך שם בדוגמאות נוספות של מועט שמחזיק את המרובה, כגון הפיח שמשה חפן בכפו במכת השחין והתפזר על כל ארץ מצרים, כיצד נכנסו כל עדת ישראל לחצר המשכן שגודלה הוא: "אורך החצר מאה באמה ורוחב חמישים בחמישים, וכל ישראל עומדים שם?". ועוד. ראו מקבילה למדרש זה בויקרא רבה י ט. נראה שמדרשי ארץ ישראל קדומים אלה הם מקור הביטוי, שהתגלגל גם לביטוי ספרותי ותורני של מי שבמעט מילים מכיל ומסכם הרבה. ועד נס פך השמן של חנוכה הגיע ביטוי זה, על מנת לתרץ את הקושיה הבריסקאית הידועה (ר' חיים מבריסק): איך יכלו לצאת ידי חובה בשמן של נס שאיננו שמן זית? תשובה: מועט המחזיק את המרובה, באיכות ולא בכמות. וכבר זכינו להשלים את הדף **מועט המחזיק את המרובה** בפרשת צו.

¹⁷ שזה אחד מעשרה הניסים שנעשו לאבותינו בבית המקדש, שהיה קהל גדול מתאסף בעזרה ביום הכיפורים ועמדו צפופים, אך כשהשתחו, כששמעו את השם המפורש, נעשה רוח בין אחד לשני. ובשם הרבי מקוצק: כאשר כל אחד בעם ישראל עומד על דעתו ומתעקש – נעשה צפוף. אבל כשמוותרים ומתפשרים וקדים (משתחוים) איש לרעהו – נעשה מרווח לכולם. יהי רצון שנגיע לנס זה עוד לפני שיבנה בית המקדש בב"א.

אוכלוסיד. זהו שכתוב: "הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי האריכי מיתריך ויתדתיך חזקיי" – למה? "כיימין ושמאול תפרצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו".¹⁸

אל תיראי כי לא תבושי ואל תפלמי כי לא תחפירי כי בשבת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד:¹⁹

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור לא – הגאולה כתיקון לבושה של הגלות

... זהו שאמר הכתוב: "ישראל נושע בה' תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו" (ישעיה מה יז), אמרו ישראל לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, כל הימים שאנו משתעבדים, אנו בבושה ובכלימה. גאל אותנו - אין לנו בושה. ולמה? שגאולתך גאולת עולם, הוי: "תשועת עולמים" ... אמר להם הקב"ה: לפי שהיתה גאולתכם על ידי בשר ודם, והיו מנהיגים על ידי בן אדם ... לפיכך גאולתכם גאולת שעה, אבל להבא אני גואל אתכם על ידי עצמי שאני חי וקיים, אגאלכם גאולה קיימת לעולמים ... אמר להם הקב"ה: לשעבר הייתם בבושה ובכלימה שהייתם בחורים, עכשיו שהזקנתם אין בכם כח לסבול בושה של גלות, שנאמר: "אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי וגו' כי בושת עלומיך תשכחי" (ישעיה נד ד).²⁰

רני ושמחי בת ציון כי הנני בא וישכנתי בתוכך נאם ה': (זכריה ב יד)²¹

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: מדרש מרכזי בדברינו הוא הפסיקתא לעיל על הצדיקים שקמו לעם ישראל בשעת החורבן לעומת הרשעים שהיו בעת שביית המקדש היה קיים. זהו פרוש הפסוק: "כי רבים בני שוממה מבני בעולה"! ומה עם הצדיקים שהיו בשעה שביית המקדש היה קיים כשמואל, דוד, אסא, חזקיהו ועוד? וכי רק לאחר החורבן נולדו הצדיקים ורק בעת שעמד המקדש על מכוננו היו רשעים כאחז ומנשה (והדברים נכונים גם לבית שני)? נראה שיש כאן שימוש בכלל שמצאנו בירושלמי: "פגם הכתוב בכבוד צדיק בקבר מפני כבוד צדיק בשעתו" (שביעית פרק ו הלכה א, קידושין פרק א הלכה ח). מותר ואולי צריך לשבח ולחזק את צדיקי הדור, המנהיגים של היום, לעודדם ולנשאים, גם על חשבון כבודם של צדיקי "הדורות ההם". ולא ההפך ...

¹⁸ הנה כי כן, הגענו בקושי אל הפסוק השני והשלישי בהפטרות השבת וכבר תם הזמן והגיליון. ואם יורשה לנו להעיר לדרשן, פסוקים אלה אינם מדברים בהכרח על ירושלים בלבד (כמו הפסוק בירמיהו), אלא על כנסת ישראל וארץ ישראל בכללותם, כפי שהוא מסיים: "וערים נשמות יושיבו".

¹⁹ לא נוכל לעבור על כל פסוקי ההפטרות, אבל "נגנוב" עוד פסוק אחד.

²⁰ הפסוק שלנו מצטרף לפסוקים אחרים על הגאולה העתידית המושלמת. אבל החרפה והבושה נזכרים, אי אפשר למחוק את מה שנעשה. ראו הפסוקים בהמשך: "כי כאשר עזובה ויצובת רוח קראך ה' ואשית נעורים כי תמאס אמר אליך: ברגע קטן עזבתך וברחמים גדלים אקבצך: בשצף קצף הסתתית פני רגע ממך ובחסד עולם ורחמתיך אמר גאלך ה'". הגאולה לעתיד מהולה בעצב ובקצף ושצף העבר. ראו מדרש ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש פנים אחרים (בובר) נוסח א פרשה א, על הפסוק במגילת אסתר: "ליהודים היתה אורה ושמחה". ואלה דבריו בקצרה, כשהוא מבין שהשמחה והאורה הרגעיים של נס פורים הם זמניים ורופפים ובוודאי אינם הגאולה השלמה: "ר' יצחק פתח לה פיתחא להאי פרשתא מהכא: שיר המעלות לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם (תהלים קכד א) ... כך יעשה הקב"ה הוא יחמי לן בקדמאי, יחמי לן בבתראי, ויקיים לנו מקרא שכתוב והלכו אליך שחוח בני מעניך וגו' (ישעיה ס יד), ויקבץ נפוצותינו מארבע כנפות הארץ, ויגאלנו מהרה, ויוליכנו לבית עולמים, כמו שהבטיחנו על ידי חוזהו. ועתיד הקב"ה לפייס את ישראל, לעתיד לבוא: ישגר הקב"ה את אברהם לפייס את ישראל עמו, ואומר להם: בתי קבלי פיוסין מלפני המקום, אומרת לו: ממך אקבל פיוסין שלא חסתה על בך יחידך? ועוד ישגר לה יצחק ... אמרה לו: ממך אקבל פיוסין שברכת את עשו הרשע, שהחריב את ביתו ושרף את היכלו, והגלה את לבין אומות העולם? ועוד ישגר לה יעקב ... אמרה לו: ממך אפייס ... וישגר לה הקב"ה כל הנביאים, והיא משיבה להם תוכחות. מיד ילך הקב"ה אצלה, ויאמר לה: בתי כל כעס זה למה? אמרה לו: לא יפה אכעוס, שקיללתיני והגליתני לבין האומות, עד שנעשה פני כשולי קדירה, ולא זכרת מעשה סיני שהקדמתי נעשה לנשמע, ולא עוד אלא שאני מתיירא שלא תחזירני לבושתי הראשון. א"ל הקב"ה: בתי מעשה סיני זכות הוא לך? חובה הוא לך! כתבתי בתורתך לא תרצח לא תנאף לא תגנוב, ומה כתיב בך: ורצח וגנוב ונאוף (הושע ד ב), כתיב בתורה כבד את אביך ואת אמך, ומה כתיב בך: אב ואם הקלו בך (יחזקאל כב ז), כתיב בתורה זכור את יום השבת לקדשו, ומה כתיב בך ואת שבתותי חללת (שם שם ח). אבל תנחומין לפיוסין שלא תהיה גאולה זו כגאולה ראשונה, זו לא תהיה לה הפסק עולמית, שנאמר: אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד (ישעיה נד ד). הדברים לא היו ולא יהיו פשוטים. אפשר לנחם ולנסות לשכוח, למחול ולסלוח, אבל ההיסטוריה לא תימחק. ואנחנו כבר בנחמה החמישית.

²¹ ארבעה "רוני" יש לנו במקרא. אחד של אבל וחורבן באיכה ב יט: "קומי רני בלילה לראש אשמרות שפכי כמים לבך נכח פני אדני וכו'". וכנגדו, שלושה של נחמה, גאולה ושמחה. ל"רוני עקרה לא ילדה" של ישעיהו מצטרף צפניה פרק ג פסוק יד: "רני בת ציון הריעו ישראל שמחי וקליזי בכל לב בת ירושלים". וכאן, "רוני ושמחי בת ציון" של זכריה בבית שני שאנו קוראים בחנוכה.